

UN CAPAC DE VAS DACIC CU MÂNERUL ÎN FORMĂ DE CAP DE PAJURĂ DE LA DIVICI (JUD. CARAȘ-SEVERIN)

Florin Medeleț

“Se dedică memoriei colegului Marian Gumă”

În toamna anului 1998, cu prilejul unei excursii de studii a Institutului Român de Tracologie și a Comisiei arheologice româno – jugoslave pentru zona Porților de Fier, la poala dinspre răsărit a bine cunoscutei cetăți dacice de la Divici (GUMĂ M., LUCA S.A., SĂCĂRIN C., 1985; GUMĂ M., RUSTOIU A., SĂCĂRIN C., 1995), am avut șansa să gădesc, din întâmplare, un mic capac dacic din lut ars cu o protomă centrală având forma unui “cap de vultur” sau de pajură. Piesa, întreagă (Pl. I), modelată cu mâna din pastă fină, bine arsă, de culoare cenușiu deschisă, peste care s-a întins în mod omogen un slip fin și subțire de culoare gălbuie – păstrat parțial – are o bază circulară ușor concavă al cărei diametru este de 5,1 cm, câtă vreme înălțimea totală a capacului este de 3,4 cm. Grosimea bordurii bazei este de 0,7 cm. Aceasta este crestată cu 18 mici alveole dispuse succesiv, la distanțe aproximativ egale.

Șirurile de alveole de acest fel sunt interpretate de obicei ca o transpunere în lut a unor obișnuite perlaturi de pe vasele metalice sau ca un simplu element ornamental similar brânelor alveolate “clasice” de pe numeroasele vase dacice lucrate de obicei cu mâna. Aceste alveolări de la baza anumitor vase ar putea avea însă și o altă semnificație în simbolistica imagistică nu atât a artei cât a canoanelor proprii daco-geților în redarea vizuală a unor elemente ale religiei și mitologiei lor. Pentru această ipoteză pledează câteva argumente:

- plasarea total nepractică a acestui așa-zis ornament pe marginea inferioară a unor anumite vase și anume a unor cești – opaite dacice. Pe vasele dacice de uz comun, folosite în viața de zi cu zi, bogat ornamentate cu brâe alveolate, nu întâlnim astfel de brâe înconjurând fundul recipientelor;
- ornamentarea asemănătoare a unui capac terminat în “cap de vultur” de

la Gâlmele (SÂRBU V., FLOREA G., 1997, fig. 63/2) sau a bazei capacului cu protomă zoomorfă de la Sprâncenate (PREDA C., 1986, Pl. XXVII/3-5);

- crestarea bordurii discului – medalion din lut aflat la Grădiștea Muncelului, socotit de unii o imagine a zeiței Bendis, care nu poate fi nici întâmplătoare, nici ornamentală;
- în cetatea dacică de la Stenca Liubcova, pe malul Dunării, a fost aflată o reprezentare a unui zeu al geto-dacilor incizată pe un fragment de vas considerat fie fund de ceașcă dacică fie buton de pe un perete de vas (GUMĂ M., 1981, p. 48) și care, după părerea mea, este mânerul central al unui capac de vas. Schematizarea trupului personajului realizat din două triunghiuri dar și maniera de reprezentare a capului, picioarelor și brațelor își află cu precădere analogiile în lumea tracică și geto-dacică. Alături de analogiile invocate de regretatul Marian Gumă amintesc capacul fragmentar descoperit la București – *Tei* (ROSETTI D.V., 1935, pp. 71-71, fig. 5-6: = TURCU M., 1979, pl. XXV, 5). Nu pot trece cu vederea una din rarele reprezentări asemănătoare din lumea scordiscă, de la Gomolava (JOVANOVIĆ B., JOVANOVIĆ M., 1988, p.145, Pl. XXII, 5a-b). Ea trebuie socotită o influență geto-dacă în lumea vecinilor sud-dunăreni atât de amestecați din punct de vedere etnic.

Interpretarea care o propun pentru această bordură crestată sau alveolată este cea a unui simbol al luminii solare, poate a spațiului divin, nepământean, omniprezent în jurul lumii terestre. Nu este defel imposibil ca ornamentul împletit ce-nconjoară de pildă buza unora din cupele de argint de la Sâncrăieni (POPESCU D., 1958/a, *passim*) să aibă aceeași semnificație în raport cu motivele simbolice dispuse spre baza cupelor și cu faptul că acest fel de brâu împletit este prezent numai pe unele piese și numai în asociere cu motivul capetelor de pajură.

Capace asemănătoare celui de la Divici sunt cunoscute din mai multe așezări geto-dacice. Amintesc câteva dintre ele:

- un mic capac din nivelul II al așezării dacice de la Brad (URSACHE V., 1995, Pl. 72/22);
- un fragment de capac descoperit la Bragadiru în 1968 (TURCU M., 1979, fig. 28/1);
- un capac de la București (TURCU M., 1979, Pl. XXXVI, 3);
- fragmentul de capac amintit deja, descoperit la București – *Tei* (ROSETTI D.V., *loc.cit.*);
- capacul fragmentar din locuința nr. 9 din sec. I a.Chr. de la Cățalui – *Căscioarele* (CANTACUZINO G., TROHANI G., 1979, p. 280, fig. 11/6);
- capacul de la Gâlmele (SÂRBU V., FLOREA G., 1997, fig. 63/2);

- capacele și fragmentele de capace de la Grădiștea din județul Brăila (SÂRBU V., ANASTASIU F., 1980, p. 212, Pl. III/6; SÂRBU V., 1996, fig. 12/3, 23/4, 93/6-10);
- un exemplar de la Poiana (CRIȘAN I.H., 1969/d, fig. 106/1 – care pare mai degrabă un capac decât un *rhyton*);
- un alt exemplar de la Popești (VULPE R., 1959, p. 315, fig. 9/4);
- protoma de capac de la Străulești, jud. Călărași (TROHANI G., 1984, pp. 96, 106, fig. 9/6);
- exemplarul descoperit la începutul secolului la Sighișoara – *Wietenberg* (HORED T, K., SERAPHIM C., 1971, Pl. 17/16);
- capacele de la Sprâncenata, pe cursul Oltului (PREDA C., 1986, Pl. XXV, 4, 7; Pl. XXVI, 4; Pl. XXVII, 3-6: acest ultim capac are o protomă ce pare să redea un alt animal; v. și SÂRBU V., FLOREA G., 1997, fig. 63/1);
- în fine, capacul de la Tilișca (LUPU N., 1989, Pl. 15/13).

Dintre aceste capace, și nu am urmărit întocmirea unei liste exhaustive a lor, piesele de la Bragadiru, București 1968, Cățalui – *Căscioarele*, Sighișoara – *Wietenberg* și Tilișca prezintă multe asemănări cu piesa de la Divici.

Reprezentările ornitomorfe de pe ceramica pictată dacică au făcut obiectul unei recente monografii (FLOREA G., 1998, în spec. pp. 221-224). Departe de mine intenția de a înșirui toate reprezentările ornitomorfe cunoscute la geto-daci, realizate în lut, metal sau piatră. Ele aparțin altor tipuri și altor teme iconografice, ce depășesc limitele notelor de față.

După părerea mea, există o legătură formală directă între capacele de lut cu mânerul în formă de cap de pajură din Dacia și motivul – socotit ornamental – care de fapt este o succesiune de astfel de capete mărginind vatra sacră cu simboluri evident zamolxiene – și implicit pitagoreice – de la Popești (VULPE R., 1959, p. 313, fig. 1 = TURCU M., 1979, p. 86, fig. 9). Acestei vetre sacre, ale cărei funcții vor fi fost cele ce ni le sugerează informațiile privind rolul vetrei la regii sciților ce se-nvecinau cu geto-dacii (HERODOT, Hist., IV, 68) i se adaugă, fără îndoială, motivul capetelor de pajuri în succesiune de pe mai multe vase din argint găsite în mormintele princiare și în tezaurele din Dacia și Tracia de nord. Amintesc între ele:

- cele două pahare din argint din mormântul de la Agighiol (BERCIU D., 1974/b, pp. 64, 66, fig. 23-25);
- paharul asemănător din marele tezaur de la Rogozen (Vraca) (NIKOLOV B., MAȘOV S., IVANOV P., 1987, pp. 73, 75, fig. 55-56 – vasul nr. 165);
- paharul de același fel descoperit în apusul Olteniei, în preajma Porților de Fier ale Dunării, păstrat la Metropolitan Museum din New York (BERCIU D., 1974/b, fig. 48);

- coiful de la Agighiol – unicul la care, între urechile și ochii apotropaici figurați este plasat câte un registru format din câte patru capete de pajuri (BERCIU D., 1974/b, pp. 48, 50, fig. 6-7; v. și SÂRBU V., FLOREA G., 1997, unde pe desenul desfășurat al coifului sunt figurate câte cinci astfel de capete?!?);
- opt din cupele tezaurului de la Sâncrăieni (POPESCU D., 1958/a; idem, 1967; MĂRGHITAN L., 1976, Pl. XXIII, XXIV/2, XXVI/1, XXVII, XXIX, XXX, XXXII, XXXIV);
- se cuvine, probabil, să amintesc și un alt vas de la Rogozen, pe al cărui fund motivul în discuție se repetă de opt ori (NIKOLOV B., MAȘOV S., IVANOV P., 1987, p. 35, fig. 19 – vasul nr. 98).

Sucesiunea registrelor ornamentale sau figurate de pe paharele menționate și de pe unele din cupele amintite din tezaurul de la Sâncrăieni poate fi considerată semnificativă, cuprinzând transparente sugestii escatologice. Mă refer la faptul că scenele de pe paharele de la Agighiol, Rogozen sau Porțile de Fier, plasate sub șirul de capete de pajuri, cuprind în compoziții alte păsări, cu alte funcțiuni în credințele geto-dacilor. Așisderea mă refer la suprapunerea registrelor ornamentate dispuse de la buză către piciorul unora dintre cupe, cum ar fi cele care au numerele de inventar 14.548, 14.550, 14.553, 14.555, 14.558 și 14.561 în registrele Muzeului de Istorie al României (cf. MĂRGHITAN L., 1976, Pl. XXIII, XXIV/2, XXVI/1, XXVII, XXX și XXXII; v. și POPESCU D., 1958/a; idem, 1967). De pildă, cupă întreagă cu picior și două toarte (nr. inv. 14.555 = MĂRGHITAN L., 1976, Pl. XXVIII) este ornamentată cu un brâu împletit, urmat spre baza cupei de un șir de “capete de vulturi” ce este așezat peste palmele ce coboară până spre baza vasului. Se poate sugera că registrul superior al brâului împletit semnifică (cum am mai spus deja) lumina solară, spațiul divin omniprezent în jurul lumii terestre; registrul median al capetelor de pajuri ar fi cel al intermediarilor dintre lumea terestră și cea divină. Pajura sau vulturul și-au păstrat aceste atribute de intermediar între lumea oamenilor și celălalt tărâm în mitologia populară română (cf. VULCĂNESCU R., 1985, pp. 538-540; EVSEEV I., 1994, s.v. *pasăre*; MARIAN S.F., 1975 pp. 165-170, 180). În fine, registrul “vegetal” (sau cu scene animaliere pe pahare), inferior, reprezintă tărâmul pământean.

Revenind la motivul “capetelor de pajuri”, redarea sa pare a nu fi o creație originală a lumii geto-dace, ci mai degrabă o preluare a sa prin filieră probabil scitică sau nord-pontică, unde ea va fi ajuns din patrimoniul spiritual persan mazdeean și zoroastric, în care incinerarea sau înhumarea defuncțiilor era interzisă iar trupurile acestora, depuse în turnuri funerare, era ciugulite de vulturi. Acest rit funerar ar putea fi o explicație a absenței mormintelor în lumea geto-dacică vreme de mai multe veacuri.

În măsura în care mi-a fost posibil, am încercat să urmăresc răspândirea
www.cimec.ro / www.muzeul-caransebes.ro

motivului șirului de capete de pajuri în ținuturile învecinate Daciei și se pare că el este rar – dacă nu absent – la sud de Munții Haemus și că lipsește la iliri, ca și la celții dunăreni. Cât privește realitățile de la est de Dacia, din nordul Mării Negre până în Caucaz, capetele de pajuri dispuse în șiruri sunt regăsite relativ frecvent, plasate de obicei așșderea în parte superioară a scenelor animaliere reprezentate. Amintesc câteva dintre ele:

- fragmentul de placă din aur descoperit în 1964 în Crimeea, aflat într-unul din muzeele Kievului (SCYTHIAN ART, 1986, fig. 70);
- două piese din bronz aflate în complexul ritual al kurganului nr. 10 de la Uljap, din Caucazul nordic (LESKOV A., 1990, fig. 23-24), datând din sec. V a.Chr. și socotite, probabil eronat, țesale;
- o placă de aur din kurganul nr. 5 de la Uljap, datând din sec. IV a.Chr. (LESKOV A., 1990, fig. 145),
- o altă pereche de plăci de aur aflate la Ermitaj, înfățișând lupta lupului mitic cu tigrul; pe spinarea arcuită a lupului se află un șir de patru capete de pajuri (grifoni?) (JETTMARK K., 1983, fig. 47);
- capul de stindard (probabil cu funcții funerare) găsit la Ulsk în Caucazul scitic, pe care sunt modelate mai multe capete de vulturi (POLADIAN GHENEA M., 1988, fig. 118);
- poate și o piesă din veacul al II-lea de la Alexandropol din Ucraina (apud SÂRBU V., FLOREA G., 1997, p. 179, fig. 40/2).

Capetele de pajuri de pe capacele de lut dacice ca și cele de pe piesele din tezaurele geto-dacice amintite ar putea fi socotite drept reprezentări schematice ale păsărilor teopompe din apoteozele imperiale prezente încă și pe *gorytos*-ul de la Vergina, din mormântul lui Filip al II-lea al Macedoniei. Într-o monografie recentă este reprodus desenul desfășurat de pe paharul găsit la Marlik în Iran, datat în sec. XIV – XV, care are sub buză un registru de vulturi care ciugulesc trupurile defuncțiilor (SÂRBU V., FLOREA G., 1997, fig. 3/1). Friza de păsări de pradă de pe vasul de aur dintr-un mormânt scitic aflat în zona Krasnodarului, datând din a doua jumătate a sec. VII a.Chr. (SCYTHIAN ART, 1986, fig. 24-27) amintește într-o oarecare măsură paharul de la Marlik. Un cap de băț de baldachin (probabil funerar) cu păsări și clopoței din movila Lysaia (apud SÂRBU V., FLOREA G., 1997, fig. 39/1) sugerează rolul păsărilor de intermediar, nu pentru trupul defuncțiilor ci pentru sufletul lor, în transferul lor de pe un tărâm pe celălalt.

Această interpretare ipotetică a capacelelor de lut cu mânerul în formă de cap de vultur sau de pajură nu contribuie decât la lămurirea unei mici părți a sensului unor reprezentări din arta geto-dacă. Nu mai departe decât alte capace de la Sprâncenata, Slimnic sau Cârломănești necesită alte explicații și interpretări.

Voi aminti, de asemenea, câteva argumente ce par să sprijine interpretarea
www.cimec.ro / www.muzeul-caransebes.ro

pe care am propus-o pentru protomele cap de pajură și pentru șirurile gravate în metal de astfel de capete. Înainte de toate subliniez absența acestor reprezentări în ornamentarea cnemidelor, lipsa lor de pe coifurile daco-gete (cu excepția celui de la Agighiol) ca și de pe *rhyton*-urile sau alte categorii de piese din tezaurele geto-dace (falere, plăcuțe, fibule etc.). Această absență nu este întâmplătoare. Mai degrabă sugerez că prezența acestui motiv simbolic subliniază caracterul funebral al pieselor pe care el apare. Astfel cred că trebuie înțelese și modestele capace dacice din lut cu mânerul în formă de cap de pajură stilizată. Ele au fost de uz familial, legate de cultul strămoșilor, perpetuându-și existența în religia dacică "populară". Fără să insist, amintesc că ipoteza utilizării lor ca – sau pe – suporturi, propusă în urmă cu câțiva ani (SÂRBU V., 1996, p. 51; SÂRBU V., FLOREA G., 1997, p. 48) nu o consider satisfăcătoare: înainte de toate forma circulară de capac nu era obligatorie în cazul în care ar fi fost suporturi. Micile cănițe – unele din lemn – vor fi conținut cele convenite în anumite zile din an pentru defuncții familiei și au fost acoperite cu astfel de capace.

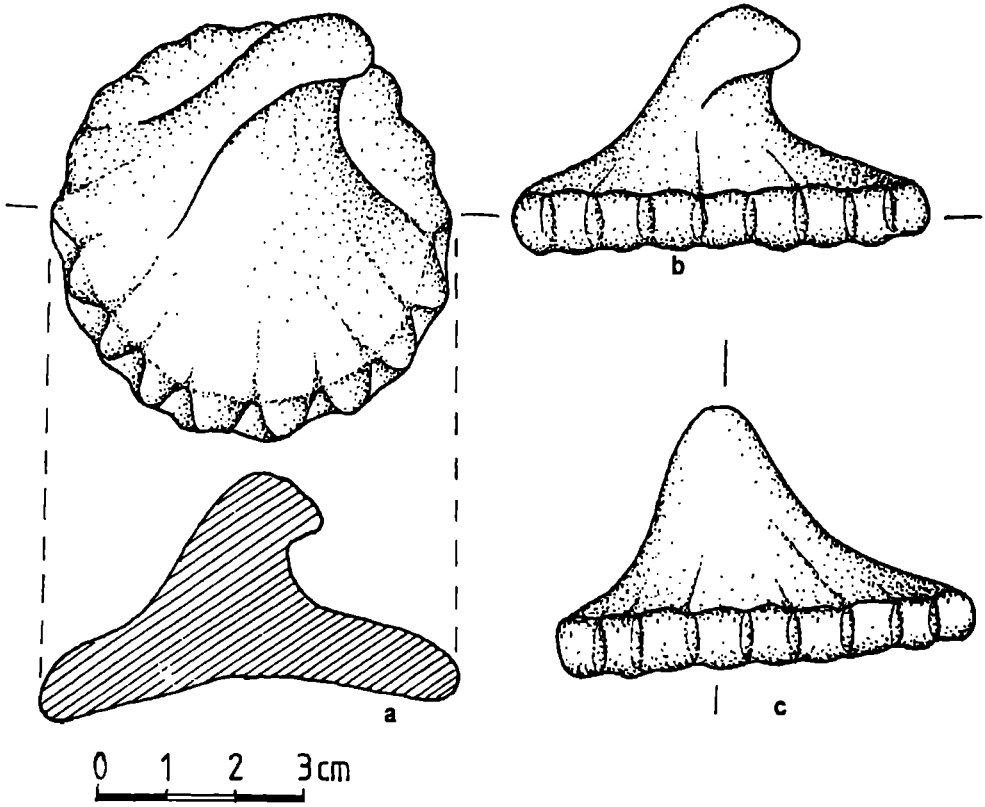
Sușineam cu alte prilejuri (MEDELEȚ F., 199/a: *Idem*, 1994), reluând o mai veche ipoteză a lui Mircea Babeș, posibilitatea unor reforme religioase profunde ce s-ar fi petrecut în lumea geto-dacă din veacurile I a.Chr. – I a.D. Faptul că până în prezent capacele cu mânerul – cap de pajură provin din complexe ce preced veacul I a.Chr. ar putea constitui, alături de dispariția de pildă a cupelor deliene imitate sau a podoabelor dacice din argint, argumente indirecte în favoarea unor astfel de prefaceri spirituale, presupuse și de alți cercetători (v. de ex. FLOREA G., 1998, pp. 221-224).

Iată dar că cetatea dacică de la Divici din Clisura Dunării, prin descoperirea acestui capac – unic până acum pe teritoriul Banatului -, subliniază și astfel unitatea vieții materiale și spirituale a geto-dacilor.

PRESURTĂRI BIBLIOGRAFICE

- BERCIU Dumitru, 1974/b = *Contribution a l'etude de l'art Thraco-Gete*, București, 1974.
 CRIȘAN Ion Horațiu, 1969/d = *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*. București, 1969.
 CANTACUZINO Gheorghe, TROHANI G., 1979 = *Săpăturile de la Cățălui – Căscioarele, jud. Ilfov, în Cercetări Arheologice*, III, Muzeul de Istorie al RSR, București 1979, p. 261-238.
 EVSEEV Ivan, 1994 = *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1994.
 FLOREA Gelu, 1998 = *Ceramica pictată. Artă, meșteșug și societate în Dacia preromană (sec. I a.Chr. – I p.Chr.)*, PUC, Cluj, 1998.
 GUMĂ Marian, LUCA Adrian Sabin, SĂCĂRIN Caius, 1987 = *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici în anii 1985 – 1987*, în *Banatica*, 9, Reșița, 1987, pp. 199-218.

- GUMĂ Marian, LUCA Adrian Sabin, SĂCĂRIN Caius, 1987 = *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici în anii 1988 – 1994, în Cercetări arheologice în aria nord-tracă, I, București, 1995.*
- GUMĂ Marian, 1981 = *O nouă contribuție arheologică la studiul manifestărilor religioase ale geto-dacilor, în ActaMN, XVIII, 1985, pp. 45-58.*
- HOREDȚ Kurt, SERAPHIM Karl, 1971 = *Die prahistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighișoara – Schassburg, Rudolf Habelt Verlag, Bonn, 1981.*
- JETTMAR Karl, 1983 = *Arta stepelor*, Ed. Meridiane, București, 1983.
- JOVANOVIĆ Borislav, JOVANOVIĆ Marija, 1988 = *Gomolava. Naselje mladjeg gvozdenog doba*, Novi Sad – Beograd, 1988.
- LESKOV Alexandr, 1990 = *Grabschatze der Adygeen Neue Entdeckungen in Nordkaukasus*, Hirmer Verlag, Munchen, 1990.
- MEDELEȚ Florin, 1993/a = *Au sujet d'un grande spirale dacique en argent du Musee National de Belgrade*, Reșița, 1993.
- MEDELEȚ Florin, 1994 = *În legătură cu o mare spirală dacică din argint aflată la Muzeul Național din Belgrad*, cu *Addenda*, publicată exclusiv în limba română, în *An.B.*, S.N., Arheologie – Istorie, III, 1994, pp. 192-212.
- LUPU Nicolae, 1989 = *Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățanaș*, Ed. Șt. Și Enciclop., București, 1989.
- MARIAN Simeon Florea, 1975 = *Legendele păsărilor*, Ed. Junimea, Iași, 1975.
- MĂRGHITAN Liviu, 1976 = *Tezaure de argint dacice*, Catalog, Muzeul de Istorie al RSR, București, 1976.
- NIKOLOV Bogdan, MAȘOV Spas, Ivanov Plamen, 1987 = *Trakiisko srebirno săkrovište ot Rogozen*, în *Izvestija*, Vraca, tom. 12, 1987, *separatum*.
- POLADIAN GHENEA Melinee, 1988 = *Arta preistorică și antică din regiunea caucaziană*, Ed. Meridiane, București, 1988.
- POPESCU Dorin, 1958/a = *Le tresor dace de Sâncrăieni*, în *Dacia*, NS, II, 1958, pp. 157-206.
- POPESCU Dorin, 1967 = *Le tresor dace de Sâncrăieni*, în *Inv.Arch.R.*, Fasc. 3, R. 17, București, 1967.
- PREDA Constantin, 1986 = *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprâncenata*. Ed. Academiei RSR, București, 1986.
- ROSETTI V. Dinu, 1935 = *Săpăturile arheologice de la Snagov...*, *Publicațiile Muzeului municipiului București*, 2, 1935.
- SCYTHIAN ART, 1986 = *Scythian Art. The legacy of the scythian world; mid. 7th to 3rd c. B.C.*, Aurora Arta Publishers, Leningrad, 1986.
- SÂRBU Valeriu, 1996 = *Dava getică de la Grădiștea, județul Brăila*, I, Ed. Istros, Brăila, 1996.
- SÂRBU Valeriu, ANASTASIU Florin, 1980 = *Cercetările arheologice de la Grădiștea, județul Brăila*, în *Materiale*, XIV, Tulcea, pp. 204-218.
- SÂRBU Valeriu, FLOREA Gelu, 1997 = *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, Brăila, 1997.
- TROHANI George, 1984 = *Săpăturile arheologice de pe Valea Mostiștei, punctul Sărulești, jud. Călărași*, în *Cerc.Arh.*, VII, Muzeul de Istorie al RSR, București, 1984, pp. 85-111.
- TURCU Mioara, 1979 = *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, Ed. Șt. Și Enciclop., București, 1979.
- URSACHI Vasile, 1995 = *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, în *Bibliotheca Thracologica*, X, București, 1995.
- VULCĂNESCU Romulus, 1985 = *Mitologie română*, Ed. Academiei RSR, București, 1985.
- VULPE Radu, 1959 = *Șantierul arheologic Popești*, în *Materiale*, VI, 1959, pp. 307-324.

Pl. I/a-d: Capacul dacic de vas cu mânerul în formă de cap de pajură de la Divici (jud. Caraș-Severin)